

Spis treści

Wstęp	9
Między Warszawą, Moskwą i Pekinem	
Chiny w bloku komunistycznym: 1956	15
ChRL wobec wydarzeń październikowych 1956 r. w Polsce	33
Czy Chiny uratowały Polskę? Materiały i dokumenty	
1. Nota MSZ ChRL skierowana do ZSRR i krajów demokracji ludowej w sprawie nawiązania bezpośrednich kontaktów między ChRL a ZSRR, 13 lipca 1956	109
2. Raport Ambasady Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w Chińskiej Republice Ludowej nr 8 obejmujący okres od 10 lipca 1956 roku do 10 sierpnia 1956 roku,	112
3. Raport Ambasady Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w Chińskiej Republice Ludowej nr 9 obejmujący okres od 14 sierpnia 1956 roku do 12 września 1956 roku,	128
4. Notatka ambasadora Stanisława Kiryłuka na temat sytuacji w Chinach, 24 września 1956	133
5. Notatka Ambasady PRL w Pekinie na temat niektórych bieżących problemów polityki zagranicznej ChRL, 15 października 1956	135
6. Notatka Mieczysława Marca na temat rozmowy z Czu-Tehem przeprowadzonej na lotnisku w Pekinie, 27 października 1956	143
7. Szyfrogram nr 17599 z Pekinu na temat nocnych rozmów z Mao Tse-tungiem, 27 października 1956	144
8. Notatka dotycząca odgłosów w ChRL w sprawie ostatnich wydarzeń w Polsce, 3 listopada 1956	147
9. Stanowisko rządu ChRL w sprawie sytuacji na Węgrzech sprecyzowane przez ambasadora ChRL w Warszawie w rozmowie z wiceministrem Marianem Naszkowskim, 4 listopada 1956, o godz. 17,00	149
10. VIII Zjazd Komunistycznej Partii Chin	151
11. Notatka dotycząca procedury zaproszenia Mao Tse-tunga do Polski, 24 listopada 1956	154

12. Wyciąg z notatki służbowej ambasadora PRL w Helsinkach, 30 listopada 1956	156
13. Notatka ambasadora Stanisława Kiryłuka na temat współpracy ekonomicznej między Chińską Republiką Ludową a Polską Rzeczypospolitą Ludową, 1 grudnia 1956	158
14. Szyfrogram nr 19477 z Pekinu na temat wręczenia Mao Tse-tungowi zaproszenia do Polski, 4 grudnia 1956	162
15. Wyciąg korespondencyjny nr 19477 z Pekinu w sprawie wizyty w Polsce premiera Chin, 6 grudnia 1956	166
16. Wyciąg korespondencyjny nr 19666 z Pekinu na temat wizyty w Polsce premiera Chin, 11 grudnia 1956	168
17. Tłumaczenie listu premiera ChRL do Józefa Cyrankiewicza i Adama Rapackiego, 20 grudnia 1956	170
18. Notatka Ambasady RPL w Pekinie na temat niektórych aktualnych problemów z życia wewnętrznego i stosunków międzynarodowych ChRL, 21 grudnia 1956	172
19. Wyciąg korespondencyjny nr 20151 z Pekinu na temat komunikatu prasowego o przyjęciu zaproszenia do Polski przez premiera ChRL, 22 grudnia 1956	177
20. Notatka z rozmów z radcą ambasady ChRL w Warszawie tow. Ju Czangiem oraz z ambasadorem ChRL, 28 grudnia 1956	179
21. Wyciąg korespondencyjny nr 154 z Pekinu w sprawie wyjazdu do Moskwy ambasadora PRL wraz z Czou En-laiem, 5 stycznia 1957	182
22. List Mao Tse-tunga do Aleksandra Zawadzkiego i Władysława Gomułki, 6 stycznia 1957	183
23. Wyciąg korespondencyjny nr 182 z Pekinu na temat składu delegacji ChRL podczas wizyty w Polsce, 7 stycznia 1957	185
24. Projekt tez do rozmów z towarzyszem Czou En-laiem na tematy partyjne, 9 stycznia 1957	187
25. Notatka z rozmów przeprowadzonych w dniach 11 i 12 stycznia 1957 r. między delegacjami Komunistycznej Partii Chin i PZPR, 16 stycznia 1957	196
26. Notatka z rozmów przeprowadzonych w dniach 11 i 12 stycznia 1957 r. między delegacjami ChRL i Polski, 16 stycznia 1957 (inna wersja)	231
27. Notatka na temat broszury <i>O obecnej sytuacji w Polsce</i> , wydanej w Pekinie, 18 stycznia 1957	260
28. Notatka na temat zainteresowania towarzyszy chińskich wyborami w Polsce, 18 stycznia 1957	262

Spis treści	7
29. Notatka w sprawie zainteresowania towarzyszy chińskich VIII Plenum KC PZPR, 16 lutego 1957	264
30. Notatka na temat upominków od premiera Czou En-laia przekazanych po wizycie w Polsce, 23 lutego 1957	267
31. Notatka o zagadnieniach ogólnych, kwiecień 1957	268
32. Przemówienie Mao Tse-tunga wygłoszone na Najwyższej Konferencji Państwowej, 27 lutego 1957	271
33. Notatka na temat niektórych problemów młodzieżowych, marzec 1957 .	277
34. Skrócony przekład artykułu Sza Inga, <i>Krótko o stosunku między prawdą i nieprawdą</i> , który ukazał się w dzienniku „Družba”, 10 marca 1957	279
35. Wyciąg z wykładu pomocnika ministra spraw zagranicznych ChRL Ciao Kuan-hua wygłoszonego 6 kwietnia 1957 r. dla aktywu Instytutu Dyplomatycznego w Pekinie na temat niektórych problemów poruszonych w sprawozdaniu Czou En-laia z podróży do krajów Azji i Europy, 16 kwietnia 1957	283
36. Protokół z rozmowy odbytej przez przewodniczącą polskiej delegacji rządowej w Chinach, premiera PRL Józefa Cyrankiewicza z przewodniczącym ChRL Mao Tse-tungiem w dniu 8 kwietnia 1957 r. w siedzibie Mao Tse-tunga, 12 kwietnia 1957	287
37. Notatka na temat referatu pomocnika ministra spraw zagranicznych ChRL Chiao Kuan-hua, analizującego niektóre problemy z referatu Czou En-laia, 16 kwietnia 1957	295
38. Notatka z rozmów przeprowadzonych na cocktailu w ambasadzie węgierskiej w dniu 17 kwietnia 1957 roku, 18 kwietnia 1957	297
39. Notatka na temat wykładu w Instytucie Dyplomatycznym w Pekinie w sprawie wewnętrznych sprzeczności, 8 maja 1957	299
40. Notatka dotycząca prasy chińskiej, 14 czerwca 1957	302
41. Raport polityczny Ambasady PRL w Pekinie, 5 lipca 1957	304
42. Notatka z przyjęcia delegacji WP przez przewodniczącego CHRL tow. Mao Tse-tunga w dniu 3 października 1957	311
43. Protokół z narady przedstawicieli partii komunistycznych i robotniczych krajów socjalistycznych, która odbyła się w Moskwie w dniu 14 listopada 1957	322
44. Oświadczenie tow. Gomułki na naradzie krajów socjalistycznych, 1957 ...	343
45. Pierwsze wystąpienie tow. Gomułki na naradzie krajów socjalistycznych, 1957	346
46. Notatka z rozmowy polskiej delegacji rządowej z towarzyszem Mao Tse-tungiem, która odbyła się w Wuhanu 2 kwietnia 1958 r.	348

47. Wyciąg z raportu politycznego Ambasady PRL w Pekinie za okres od lipca do grudnia 1957 r., 14 maja 1958	353
48. Notatka na temat informacji w prasie europejskiej o wizycie Nikity Chruszczowa w Pekinie, 13 sierpnia 1958	359
49. Notatka służbowa: Rozmowa tow. Zawadzkiego z tow. Mao Tse-tungiem odbyta w Pekinie 14 października 1959 r.	361
50. Notatka z rozmów w sprawie stosunków radziecko-chińskich i stanowiska KPCh w sprawach ideologiczno-politycznych, 7 czerwca – 6 sierpnia 1960	368
51. Odpowiedź premiera Czou En-lai na notę wydaną przez ZSRR 1 sierpnia 1960	370
52. Wypowiedź ambasadora ZSRR Czerwonienko w rozmowie z ambasadorem J. Knothe w dniu 6 sierpnia 1960 r.,	373
53. List Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej do Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Chin, 14 września 1960	378
54. Drugi dzień obrad VI Plenum Komitetu Centralnego PZPR w dniu 14 września 1960 r.	384
55. Notatka z rozmowy między delegacją PZPR i KPCh, która odbyła się w Moskwie, 29 listopada 1960	414
56. Rozmowy delegacji polskiej z delegacją Chińskiej Republiki Ludowej, Moskwa, listopad 1960	432
57. List Leona Kasmana do Edwarda Ochaba, 1960	464
58. Notatka: Informacja chińska na temat IV Zjazdu PZPR, 8 lipca 1964	466
59. Projekt radziecki a projekt radziecko-chiński	469
60. Fragment wspomnień Romana Zambrowskiego o wizycie Czou En-laja w Łodzi, 1980	476
61. Wywiad Teresy Torańskiej z Edwardem Ochabem, 1985	478
Biogramy najważniejszych działaczy partyjnych i państwowych PRL i ChRL ...	483
Wykaz skrótów	501
Bibliografia	505
Indeks osób	515

Wstęp

Tytuł publikacji *Polska–Chiny 1956. Zbiór dokumentów* może się wydawać mylący, aliści obok dokumentów zamieszczono tu także dwa teksty analityczne, a i same archiwalia znacznie wykraczają poza tytułową cezurę czasową. Ostatni dokument pochodzi z 8 lipca 1964 r., z okresu, kiedy stosunki partyjne między Komunistyczną Partią Chin a Polską Zjednoczoną Partią Robotniczą zdecydowanie wkroczyły w fazę kolizyjną, co – jak pokazały następne lata – szybko odbiło się na dwustronnych relacjach politycznych, gospodarczych, kulturalnych i naukowych. Rok 1964 wydaje się przełomowy w relacjach Warszawa–Pekin; później, przez długi okres, będzie już tylko gorzej: brak wzajemnego zaufania, wzrost napięcia i fala oskarżeń ostatecznie położą kres miodowym latom w stosunkach między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Chińską Republiką Ludową.

Zbiór Polska–Chiny 1956 w zamierzeniu autorów ma odpowiedzieć na trzy zasadnicze pytania: czy Chiny w październiku 1956 r. odegrały znaczącą (a może rozstrzygającą) rolę w powstrzymaniu zbrojnej interwencji Związku Sowieckiego (Radzieckiego); co skłoniło Chińczyków do przeciwstawienia się potęgze Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego (KPZS) i jej liderom w obronie kierownictwa PZPR z Gomułką na czele; i wreszcie – czy Chińczykom chodziło jedynie o uratowanie Gomułki, czy też o coś znacznie ważniejszego: autorytet, status i pozycję w relacjach z Moskwą i całym obozem komunistycznym oraz w jakim stopniu ta „wielka gra” była odzwierciedleniem wewnętrznego sporu w kierownictwie KPCh o kierunek rozwoju kraju w drugiej połowie lat 50.?

Obecnie, na podstawie dostępnych materiałów archiwalnych – zarówno polskich, jak i chińskich – na te fundamentalne pytania jesteśmy w stanie udzielić w zasadzie jednoznacznych odpowiedzi. Bogatsi o nowe materiały stanowczo możemy uznać, że dzięki postawie Chin Polska uniknęła sowieckiej interwencji. Oficjalnie mówią o tym w dokumentach zarówno Władysław Gomułka Józef Cyrankiewicz, jaki i Edward Ochab, czyli trzech najważniejszych przywódcy PRL tamtego okresu, wyrażając wdzięczność ówczesnym chińskim przywódcom za ich postawę. Za taką tezę opowiada się także zdecydowana większość polskich badaczy tego okresu. Jeśli chodzi o odpowiedź na pozostałe pytania, w naszych dokumentach archiwalnych znajdziemy je raczej pośrednio, pod tym względem archiwa chińskie – w przeciwieństwie do sowieckich – znacznie bardziej pomagają nam zrozumieć złożoność ówczesnych procesów. W sukurs przychodzą nam także dwa teksty poprzedzające zbiór archiwaliów: prof. Waldemara J. Dziaka: *Chiny w bloku komunistycznym 1956* i prof. Jana Rowińskiego: *ChRL wobec wydarzeń październikowych 1956 r. w Polsce*.

Pierwszy z nich, w zamierzeniu autora, ma wyjaśnić, dlaczego to właśnie Komunistyczna Partia Chin, a nie żadna inna partia bloku komunistycznego, przeciwstawiła się naciskom KPZS na Polskę; dlaczego Chiny, jako jedyne państwo wspólnoty, poparły Polskę w przełomowych dniach października 1956 r.? Śledząc kolejne etapy „wybijania się ChRL na niepodległość”, autor przedstawia proces wzrastania potęgi Chin, ukazując drogę, którą przebyły, aby z roli jednego z wielu państw komunistycznych (choć najliczniejszego) stać się państwem-współprzywódcą i zyskać pozycję nr 2 w obozie.

Tekst prof. Rowińskiego *ChRL wobec wydarzeń październikowych 1956 r. w Polsce* to obszerne studium, oparte w znacznej mierze na nieznanym w Polsce materiałach i dokumentach chińskich, dotyczących „gorącej jesieni” w Europie Wschodniej 1956 r. na tle wydarzeń międzynarodowych, a także – co wydaje się bardziej istotne – wewnętrznych w Chinach. Analiza pozwala nam lepiej zrozumieć wiele, z pozoru zaskakujących wypowiedzi chińskich przywódców, mało czytelnych gestów czy finezyjnej gry, czego nie sposób pojąć w oderwaniu od kontekstu wewnętrznego polityki ChRL, taktyki przewodniczącego Mao i walki wewnętrznej w chińskiej partii o model rozwoju kraju. O tym, jak walka tocząca się w latach 1959–1969 była ostra i bezwzględna, świadczą tragiczne losy ogromnej większości członków najwyższego kierownictwa i ich bliskich, których nazwiska przywołano w dokumentach. Ta właśnie złożona rzeczywi-

stość każe przewodniczącemu Mao podczas rozmowy z polskimi dyplomatami chwalić Gomułkę, udzielać mu jednoznacznego poparcia, aby w kilka dni później – na użytek wewnętrzny, w zgodzie z własną taktyką, stosowaną do walki z przeciwnikami w partii – krytykować go za rewizjonizm i podjęcie walki ze stalinizmem. Z wystąpienia Przewodniczącego na II Plenum KC KPCh (listopad 1956) dowiadujemy się, że Gomułka faktycznie osłabia obóz komunistyczny, a jego pomysły w walce ze stalinizmem obiektywnie sprzyjają kontrrewolucji i wrogom socjalizmu. To właśnie w zawilościach ówczesnej chińskiej polityki należy szukać odpowiedzi na pytanie: dlaczego Mao, kilkakrotnie do Polski zapraszany, ostatecznie jednak nigdy do Warszawy nie przyjechał.

Zbiór składa się z 58 dokumentów oraz materiałów, różnej wagi i znaczenia, które są tłem pozwalającym dostrzec wszystkie procesy i wydarzenia, jakie towarzyszyły stosunkom polsko-chińskim, poczynając od roku 1956. Poza tekstami monograficznymi profesorów Dziaka i Rowińskiego zamieszczono tu także biogramy najważniejszych działaczy partyjnych i państwowych PRL i ChRL tamtego okresu, wykaz najważniejszych skrótów używanych w dokumentach, bibliografię oraz aneks ikonograficzny. Wiele archiwaliów ma dość luźny związek z zasadniczym wątkiem pracy, ale autorzy zdecydowali się je zamieścić przede wszystkim ze względu na ich istotny kontekst międzynarodowy, związany ze wzrostem aktywności ChRL i KPCh w relacjach zewnętrznych, w tym początek procesu wysuwania się Chin na pozycję równorzędnego partnera Związku Sowieckiego. Już wtedy nie uszło to uwadze rezydujących w Pekinie polskich dyplomatów lub osób zawodowo zajmujących się tzw. problematyką chińską w polskim Ministerstwie Spraw Zagranicznych, którzy takie tendencje odnotowywali. Uznano także, że zasadne będzie zamieszczenie obszernych fragmentów raportów ambasady PRL w Chinach, dotyczących ówczesnych relacji, nie tylko politycznych, ale także ekonomicznych, kulturalnych i konsularnych z Polską, w celu przybliżenia polskiemu czytelnikowi skali ówczesnych powiązań polsko-chińskich na różnych polach współpracy.

Za warte opublikowania autorzy uważają też materiały sygnowane przez ambasadę polską w Pekinie, poświęcone zwiększonej aktywności teoretyczno-ideologicznej KPCh, jako cechy immamentnej nowej polityki Chin w międzynarodowym ruchu komunistycznym. Przypomnijmy, że to wówczas ukazały się dwa znane teksty Mao: *O właściwym traktowaniu sprzeczności w tonie ludu* oraz *O dziesięciu wzajemnych relacjach*. Nieprzypadkowo zatem większość dokumen-

tów to materiały partyjne o charakterze wewnętrznym, które w realiach tamtej epoki miały kluczowe znaczenie dla stosunków polsko-chińskich, a także dla innych dziedzin. Dokumenty zamieszczone w zbiorze są doskonałą ilustracją procesu rozchodzenia się dróg współpracy polsko-chińskiej (w szczególności na niwie partyjnej), którą władze PRL, z Gomułką na czele, za wszelką cenę chciały ratować i chronić. Wydaje się, że Gomułka był jednym z nielicznych podówczas komunistycznych przywódców w obozie (zwłaszcza w Europie Wschodniej), który zrozumiał, że za fasadą sporu doktrynalno-ideologicznego, prowadzonego przez Pekin i Moskwę z wielką swadą, faktycznie kryła się sprzeczność interesów narodowych i mocarstwowych dwóch komunistycznych gigantów. Gomułka zdał sobie sprawę, że skala rozbieżności w oglądzie świata między ZSRS a Chinami oraz pole konfliktu są tak duże, iż powrót do dawnej jedności działania jest niemożliwy. W nowej rzeczywistości politycznej Gomułka musiał zatem wybierać. I w połowie lat 60. wybrał barykadę sowiecką. Z punktu widzenia interesów PRL i PZPR Związek Sowiecki był przystanią bezpieczniejszą niż pogrążające się w dogmatyzmie i chaosie „rewolucji kulturalnej” maoistowskie Chiny. Mimo usilnych poszukiwań autorom nie udało się odnaleźć w polskich zasobach archiwalnych wielu innych cennych dokumentów. Chodzi m.in. o notatki z trzech spotkań I sekretarza KC PZPR, Edwarda Ochaba z Mao Zedongiem w trakcie jego wizyty w Chinach (wrzesień 1956); niedostępne są szczegółowe relacje z rozmów Edwarda Ochaba i Mieczysława Marca na lotnisku w Pekinie przed ich wyjazdem z Chin; nie ma także stenogramów trzech długich rozmów Mao Zedonga z Władysławem Gomułką podczas moskiewskiej Narady Krajów Socjalistycznych i Partii Komunistycznych (jesień 1957).

Autorzy zdecydowali się na zamieszczenie dwóch wersji (różniących się od siebie) tego samego dokumentu: Notatki z przeprowadzonych rozmów w dniach 11–17 stycznia 1957 r. między delegacjami ChRL a Polski. We wszystkich dokumentach archiwalnych zachowano zapis oryginalny. Zarówno styl notatek, jak i rażące błędy gramatyczne i językowe są m.in. przykładem ówczesnej nowomowy partyjnej. O ile polskie archiwa są już w dużym stopniu dostępne, o tyle badacze wciąż czekają na szersze otwarcie drzwi partyjnych archiwów sowieckich i przede wszystkim – chińskich. To bez wątpienia pogłębi wiedzę dotyczącą analizowanej tematyki, ale zapewne już nie w stopniu podważającym dotychczasowy stan badań i zdobytą wiedzę.